

ŞANLIURFA'NIN TURİZM PAZAR POTANSİYELİ ve GAP BÖLGESİ KALKINMASINDAKİ ÖNEMİ

Şevket ÖKTEN
Hüseyin ÇEKEN

ÖZET

Ekonomik büyüme ve dolayısıyla elde edilen daha iyi yaşama standardı olarak tanımlanan kalkınma, ülkenin insani ve doğal kaynakları yanında kurumlarının etkin ve etkili yönetimi ile sağlanır. Bu amaçla, Türkiye 1960 itibariyle kalkınmayı resmi olarak devlet planlarına dâhil etmiştir. Türkiye’de ulusal düzeyde kalkınmayı sağlamak için üretilen projelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak yönündeki girişimlerin en önemli olanlarından biridir. GAP dâhilinde yer alan illerden Şanlıurfa'nın yörenin kalkınmasındaki potansiyeli bu çalışmada incelenmiştir. Bulgulara göre, çeşitli fiziksel, tarihi ve kültürel kaynaklara sahip olup farklı turizm aktiviteleri için yüksek turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen, Şanlıurfa bu potansiyeli henüz gerçekleştirememiştir. Bu büyük potansiyelin gerçekleştirilebilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: GAP, Şanlıurfa, Turizm Pazar Potansiyeli, Bölgesel Kalkınma.

ABSTRACT

Development, which is usually defined as economic development, thus higher life standards, can be achieved by effective and efficient management of human and natural resources of a country as well as its institutions. Development was formally included in the government plans of Turkey since 1960. One of the projects developed for national development, Southeastern Anatolia Project (SAP) has been one of the most important attempts to reduce the economic differences between regions of Turkey. In this study, one of the cities included in this region, Şanlıurfa, has been investigated in terms of its potential for contribution to the development of this region. Findings revealed that with its ample physical, historical and cultural resources, Şanlıurfa has a great potential for several types of tourism activities, which has yet to be realized. Suggestions for realization of this great potential are provided in the text.

Keywords: SAP, Şanlıurfa, tourism market potential, regional development.

Şevket ÖKTEN, Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Hüseyin ÇEKEN, Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu.

1. GİRİŞ

Kalkınma, genel olarak, bir ülkenin milli gelir düzeyindeki sürekli artışa paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında değişimleri içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Büyükdeniz, 1990:331). Genelde ekonomik büyüme ve dolayısıyla elde edilen daha iyi yaşama standardı olarak tanımlanan kalkınmaya, ülkenin insani ve doğal kaynakları ile kurumlarının yönetimini geliştirerek erişilir; gelişmenin gözle görülür ölçüsünü de “Gayri Safi Milli Hasıla” gösterir (Clark, 1996:34). Genelde ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme aynı anlamda kullanılsa da bu iki kavramın aynı durumu ifade ettiği söylenemez. Ekonomik büyüme, üretimde meydana gelen artış veya kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) oranını ifade ederken (Case ve Fair, 1994:848), ekonomik kalkınma, üretim miktarındaki artış ile beraber sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişimleri de içerecek ekonomik büyümeden daha geniş bir anlam taşımaktadır.

Avrupa’da 19. yüzyılda yer alan sanayi devrimi, çağdaş azgelişmişliğin tarihinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir (Gülalp, 1983). Sistemin pazarlarını dünya ölçeğinde genişletme zorunluluğu, uluslararası düzenli bir işbölümünün oluşmasına yol açmıştır. Azgelişmişlik, işte bu işbölümüne dayalı olarak tanımlanır. Çünkü ürünler düzeyinde tanımlanan bu işbölümü, toplumsal yapılar düzeyinde de bir farklılaşma anlamına gelir (Gülalp, 1983: 17). Bu süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmişlik ve azgelişmişlik kavramları olgusal ve kaçınılmaz gerçekler olarak kavranmakta, buna bağlı olarak, Batı’nın değişim süreci evrensel bir tarihin gelecek programı olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda, azgelişmişlik bazı toplumların “çocukluk hastalığıdır” ve bu hastalıktan Batı’nın doğrusal evrimini izleyerek ona ulaştıklarında, daha doğrusu ona benzediklerinde bu hastalıktan kurtulacaklardır. Bir mit olarak kalkınma tam bu noktada devreye girmektedir (Gülalp, 1983: 18). Kalkınma ve buna bağlı olarak “azgelişmişlik” kavramının iktisat bilimine ve günlük konuşma diline girmesi II. Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaşın gerilimli ortamında yaygın bir kullanıma ulaşan kalkınma kavramı, 1945 sonrası dünyanın özgül boyutlarından birisidir; gelişme/kalkınma sorunu, soğuk savaş döneminin gerilimli ortamında gündeme gelmiştir (Altun, 2002: 33).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin özgül koşulları ekonomik kalkınmayı ve beraberinde getireceği varsayılan modernleşmeyi toplumların, özellikle Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin en başta gelen hedef ve beklentisi konumuna sokmuştur (Keyder, 1996: 9). Birçok ülkede “ulusal kalkınma” kavramıyla ifade edilen çeşitli kalkınma girişimleri başlamıştır; bir yandan gelişmiş ülkelerle aradaki farkı kapatmak, diğer yandan ulusal pazarları bütünleştirme hedefi güdülmüştür (Ertürk ve Şen, 1998: 508). Bu dönemde, her ülkede olduğu gibi, Türkiye de ekonomisini geliştirmek amacıyla yoğun bir kalkınma sürecine girmiştir; geleceğe yönelik iyimser planlar yapılmış ve ulusal ekonomi kurma çalışmalarına hız verilmiştir. Ancak, Cumhuriyetin kuruluşundan beri “milli bir mesele” olan ekonomik kalkınma, ulusal kalkınma ve bölgelerarası eşitsizlikleri giderme meseleleri 1960 planlı döneminde resmi olarak gündeme gelmiştir.

Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için temel şartlardan bir tanesi dışsattımın artırılmasıdır. Bu ülkelerde ekonomik gelişme ve çağdaşlaşma için, geleneksel tarım ekonomisinden endüstriyel ekonomiye geçiş bir zorunluluktur. Ancak, böylesine bir değişim büyük miktarda sermaye, yabancı döviz kazancı ya da büyük miktarlarda dış borçlanmayla mümkün olmaktadır. Bu durum, turizmi, endüstrileşme için gerekli finansman kaynaklarını yaratmada önemli bir araç olarak ön plana

çıkarmaktadır (İçöz ve Kozak, 1998:159). Turizm kalkınma için ihtiyaç duyulan döviz girdisi sağlar. Turizmden elde edilen gelirler, yabancı ülkelere alınan ekonomik yardımlara göre daha çok üstünlüklere sahiptir çünkü politik ve ekonomik kısıtlamalardan uzaktır ve herhangi bir baskı aracı olarak kullanılamaz. Diğer bir yandan turizm, tarımsal ürün ve hammadde ihracatından da çok daha fazla bir üstünlüğe sahiptir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkenin ihracatı için bir çeşitlenme imkânı yaratır ve döviz gelirindeki büyük dalgalanmaları da ortadan kaldırır (Çeken, 2004:6). Turizmin bölgesel kalkınma ve kaynakların etkin kullanımı konusunda da büyük bir önemi vardır. Özellikle bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olmayan ülkeler, etkin turizm politikaları sonucu, dengeli bir kalkınma sağlayabilirler (Braden ve Wiener, 1980: 37). Turizm, kültürel varlıklardan katma değer yaratmaya ve kültürler arasında karşılıklı anlayış ve dayanışma yaratmaya yol açar.

Gelir dağılımındaki dengesizliğin sürekli bir sorun olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gelir tabanını çeşitlendirmeye yönelik stratejiler ve politikalara daha çok ihtiyaç olduğu kuşkusuzdur. Bölgenin geleceği, kalkınma çabalarının sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu da, turizmi bölgedeki kültür mirasının korunarak geliştirilebilmesi ve katma değer yaratabilmesi için önemli bir araç olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı GAP Bölgesi'nin önemli bir ili olan Şanlıurfa'nın turizm potansiyelini analiz etmek ve kültürel mirasın korunması ve turizmin geliştirilmesine yönelik strateji ve politikalara taban oluşturmaktır.

2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLARI GİDERME VE ULUSAL EKONOMİYİ BÜTÜNLEŞTİRME ÇABALARI: BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI

Türkiye'nin kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması yönündeki çalışmaların hız kazandığı planlı dönemde, toplumsal dönüşümü amaçlayan beş yıllık kalkınma planları bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasını ve kültürel ve tarihi değerlerin korunmasını hedef almaktadır. Bölgesel kalkınmaya ilişkin olarak, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri ile bir bütün teşkil eden gelişme sürecinde, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak politika uygulamalarına hız kazandırılması ana hedef olarak saptanmıştır (GAPKİ, 2005: 22). VIII. Beş yıllık kalkınma planı, kültür değerlerinin korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek nesillere geliştirilerek aktarılmasını esas olarak görmekte olup, geleneksel el sanatlarının ve folklorunun korunması, geliştirilmesi ve tanıtılmasını ve tüm sanat faaliyetlerinin desteklenmesini hedeflemektedir. Dünya turizm gelirlerinden alınan payın artırılması turizme ilişkin temel hedef olarak benimsenmiştir; sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşımla ele alınması, işgücünün niteliğinin iyileştirilmesi ve turizm işletmelerinde uluslararası standarda uyuma öncelik verilmesi planın diğer hedefleridir. Bu plan, geniş yerel katılım ile “aşağıdan yukarıya” yaklaşımı benimseyerek aşağıdaki hedeflerle ve turizm gelişimi yönündeki eylem önerileriyle yola çıkmıştır:

“Bölgenin potansiyelini değerlendirecek ve bölgelerarası farklılıkları azaltacak eylemlerde bulunulması; daha az gelişmiş illere öncelik vererek ve özellikle proje hazırlamaya ilgili kapasite geliştirme üzerinde durarak, yerel potansiyeli harekete geçirecek tedbirlerin alınması; kalkınma politikaları geliştirirken sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, yaşam kalitesi, sosyal ve ekonomik denge, kültürel gelişme ve katılım prensiplerinin gözlenmesi; bölgesel faaliyetlerin, komşu ülkelerin potansiyelleri göz önüne alınarak hızlandırılması... Hedef bölgelerde KOBİ'ler için destek mekanizmalarının geliştirilmesi; yeni küçük sanayi bölgelerinin oluşturulması için küçük ölçekli altyapı yatırımının desteklenmesi; hedef bölgelerde insan kaynakları gelişiminin teşvik edilmesi; yerel kalkınmaya yardım etmek üzere girişimciliğin

desteklenmesi; bölgesel kalkınmayla ilgili program ve proje uygulaması için gereken kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi; bölgelerin turizm potansiyelini harekete geçirecek proje ve faaliyetlerin desteklenmesi; tarımsal faaliyetlerin iyileştirilmesi ve tarımsal olmayan (turizm dâhil) faaliyetlerin desteklenmesi” (GAPKİ, 2005: 22).

3. BÖLGESEL BİR KALKINMA PROJESİ: GAP

Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak, ulusal düzeyde kalkınmayı sağlamak için çeşitli projeler uygulanmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bu yöndeki girişimlerin en önemli olanlarından biridir. Gerek kapsamına giren alanlar ve bu alanların barındırdığı nüfus, gerekse yapılan yatırımlar ve hedefleri itibarıyla Türkiye’de ve dünyada bugüne kadar denenmiş en büyük kalkınma projelerinden birisidir. Bölgedeki nehirler üzerinde bir dizi baraj, hidroelektrik santrali ve sulama tesisleri inşası, kır-kent ve tarımsal altyapılara yatırım, ulaşım, endüstri, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörleri de içeren hedefleri olan GAP çok boyutlu, bütünleşmiş ve sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma projesidir (Kut, 2001:143).

GAP kapsamına giren illerin süratle kalkındırılması ve yatırımların gerçekleştirilmesi için, 1989 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Bu idarenin görevi plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak ve yaptırmak, bölge halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldırarak ve kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamaktır. Bu idare, temel amacı “bölgenin gelişmişlik düzeyini en kısa zamanda ülkenin genel düzeyine yükseltmek” olan bir Master Plan hazırlamıştır. Bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak bölgenin “tarıma dayalı ihracat üssü” haline getirilmesi benimsenmiştir (GAPKİ Master Planı 1999).

Dünyada ve Türkiye’de kalkınma yöntemlerindeki köklü değişimler, gelişmekte olan toplumların değişen ihtiyaçlarının karşılanmasında, insan odaklı ve sürdürülebilir gelişme için, yerel kaynak ve dinamiklerin harekete geçirilmesini gerekli görmektedir. 1990’lı yıllarda bölgede, ülkede ve Ortadoğu’daki hızlı gelişmeler ve krizler nedeniyle, bu planda öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Türkiye’nin kamu finansman dengesindeki bozulma, GAP’ın kaynak gereksinmelerinin yeterli düzeyde ve zamanında karşılanmasına olanak tanımamıştır. 2002 yılında, gelişen kalkınma tanımı ve felsefesini de içerecek şekilde Master Plan revize edilmiş ve daha önce üzerinde yeterince durulmayan çevre, sürdürülebilirlik ve katılımcılık kavramları da ön plana çıkmıştır. Planda en belirgin ilke sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımıdır. Bu yaklaşım şu üç önemli ilke ile desteklenmektedir: (1) Kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı; (2) halk katılımının güçlendirilmesi ve (3) insani gelişme hedeflerinin yakalanması (Bkz Yaşınok, 2000; Kut, 2001; GAPKİ Master Planı).

Küreselleşmenin ve bilgi toplumu olgularının insan yaşamını her yönüyle etkilediği ve şekillendirdiği günümüz dünyasında, kültürel mirasın korunması bilinci, dünyayı daha iyi kavrama çabası ile bir toplumun kendi var oluşuna ve sürekliliğine verdiği değerlerle ilişkilidir. Türkiye genelinde olduğu gibi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde kültürel mirasın korunması çabaları büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla hazırlanan bölge kalkınma planında insani gelişmenin bir boyutu olarak kabul edilen kültürel değerlerin sürdürülebilir kurtarma ve koruma faaliyetlerinin planlanması, bölgesel kalkınma açısından önemli yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bölgedeki fiziksel ve kültürel mirasın ve turizmi etkilediği düşünülen sorunların incelendiği GAP Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı (GAP-TGP) hazırlanmıştır. Bu planda özetle şu sonuçlara varılmıştır:

“Konaklama tesislerinin sınıflandırılması yanıltıcıdır, zira hizmet kalitesi belgeli sınıfa uymamaktadır; yeterli konaklama tesisi vardır; turizmi etkileyecek ciddi altyapı sorunları tespit edilmemiştir; istatistiksel veriler yetersizdir ve veriler özellikle belediye belgeli tesislere ait olmak üzere gerçeği yansıtmamaktadır; bölgenin doğal kaynakları, şu andaki haliyle uzun tatillerin geliştirilmesine müsaade edecek yeterlikte değildir; tarihi ve arkeolojik alanların ve eserlerin iyi sunulmaması ve bilgilendirmelerin çok az olması tatil deneyimlerine gölge düşürmektedir; tanıtımı yapılmadığından Nemrut ve Harran dışındaki tarihi kültürel yerler bilinmemekte ve bu yüzden de turistleri çekmemektedir; turizmde potansiyel yatırımcı sıkıntısı yoktur, sorun, girişimcilerin cesaretini kıran talep eksikliğidir, yatırımlar talebe uyacaktır; sektörde yeterince eğitilmiş personel yoktur; ülkenin geri kalanına göre kültür ve değerler daha farklıdır; çevre bilinci düşüktür; hijyen bilinmemektedir” (GAPKİ 2005:25).

4. BİR KALKINMA UNSURU OLARAK TURİZM: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, GAP’ın merkezinde yer alan Şanlıurfa en eski yerleşim yerlerinden biridir. Şanlıurfa, kültür ve medeniyetin dünyaya yayıldığı bölge olarak kabul edilen ve arkeoloji literatüründe “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan topraklar üzerinde yer almaktadır. Mezopotamya olarak bilinen geniş alanın kuzeyinde yer alan Şanlıurfa, Güneydoğu Toroslar’ın güneyi ile eski kara kütlesi olan Arap platformunun kuzey kesiminde kurulmuştur. İlin kuzeyinde yer alan dağların yükseltileri güneye doğru azalmakta ve dağlar güneyde yerini geniş ovalara bırakmaktadır. Şanlıurfa Güneydoğu Anadolu iklim bölgesine dâhil olmakla beraber Akdeniz ikliminin etkisi altındadır (Kürkçüoğlu, 2002).

Ekim 2000 nüfus sayımı sonuçlarına göre GAP bölgesinde 6,5 milyon kişi yaşamakta olup, Türkiye nüfusunun yaklaşık %10’unu oluşturmaktadır. Son 15 yılda Türkiye nüfusu yılda ortalama %2,3 oranında artarken, aynı dönemde Bölge nüfusu ortalama %3,2 oranında artmıştır. 2000 yılı değerlerine göre Türkiye’deki ortalama doğurganlık hızı 2,53 iken, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 4,86 olarak kaydedilmiştir. Aynı şekilde ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye ortalamasında 4,5 kişi iken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hane halkı ortalaması 6,5 olarak hesaplanmıştır. İller itibariyle nüfuslar ve ortalama yıllık değişim oranlarının bulunduğu Çizelge 1 incelendiğinde en büyük artış oranlarının Şanlıurfa’ya ait olduğu görülmektedir.

Büyük bir turizm potansiyeline sahip olan Şanlıurfa’nın önemini birkaç bakımdan ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi, akarsulara yakın olması ve ticaret yollarının kesiştiği noktada olması itibarı ile sahip olduğu stratejik konumdur. Bölge boyunca akan önemli nehirlerden Fırat, bu şehrin en önemli kaynaklarından biridir. GAP ile bölgenin kaderinin değişmesinde rol oynayacak olan Fırat, Şanlıurfa topraklarının can damarıdır. Fırat, Siverek ilçesinin Dağbaşı bucağı yakınlarındaki Mektalan Geçidi’nden Şanlıurfa’ya girer. Birecik ilçesinin batısında Suriye topraklarına giren Fırat’ın Şanlıurfa içindeki bölümünün uzunluğu 270 km civarındadır (Şanlıurfa Turizm İl Md. 2005).

Çizelge 1. GAP İllerinin Nüfusları ve Yıllık Değişim Oranları (1985-2000)

İller	Nüfuslar			Yıllık Büyüme Oranları(%)		
	1985 ^a	1990 ^a	2000 ^b	1985-1990	1990-2000	1985-2000
Adıyaman	436,890	513,126	623,811	3,5	2,2	2,9
Batman	283,479	344,679	446,719	4,3	3,0	3,8
Diyarbakır	942,828	1.094.996	1.364.209	3,2	2,5	3,0
Gaziantep	975,265	1.140.648	1.293.849	3,4	1,3	2,2
Mardin	505,651	558,035	705,098	2,1	2,6	2,6
Şanlıurfa	795,963	1.001.455	1.436.956	5,2	4,3	5,4
Siirt	252,470	243,435	264,778	-0,7	0,9	0,3
Şırnak	202,444	262,006	354,061	5,9	3,5	5,0
Toplam	4.394.991	5.158.380	6.489.482	3,5	2,6	3,2

Bölgenin Nfs. Payı	8,67	9,13	9,-57			
Türkiye	50.664.458	56.473.035	67.844.903	2,3	2,0	2,3

^a: GAP Bölge Kalkınma İdaresi (1998)

^b: DİE Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Bu nehir taşıdığı su miktarı, kapladığı havzası ve en önemlisi sahip olduğu jeopolitik konumu ile büyük önem taşımaktadır. Fırat nehri, tarih boyunca hem nehir taşımacılığına hem açtığı dar vadi ile kara ulaşımına olanak sağlamıştır. Fırat nehrinin özellikle Şanlıurfa'ya bağlı Birecik ile Basra Körfezi arasındaki kesiminde nehir taşımacılığı yapılmıştır (Şanlıurfa Turizm İl Md. 2005). Bu anlamda, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde bir barajlar ağı geliştirmeyi planlayan GAP'ın öneminin bir diğer boyutu da “uluslararası ilişkiler çerçevesindeki konumu ve muhtemel politik sonuçlarıdır. Türkiye topraklarından geçen uluslararası suları kontrol etme olanağı vermesi açısından” GAP, Ortadoğu'daki hassas dengelerin de merkezinde yer almaktadır (Ertürk ve Şen, 1998:509).

Arkeoloji kazılarında elde edilen buluntular, Şanlıurfa şehir merkezindeki Balıklıgöl civarının günümüzden 11.000 yıl önce (M.Ö: 9000), Neolitik Çağ insanları tarafından iskân edildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çağ, yerleşik düzene geçişin ve ilkel dinlerin ilk defa ortaya çıktığı çağ olarak bilinmektedir. Dolayısıyla, şehrin diğer bir özelliği ise “İnançlar Diyarı” olmasıdır. İl merkezi yakınlarındaki Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda günümüzden 11.000 yıl öncesine tarihlenen Cilalı Taş Devri'nin (Neolitik Çağ) Akeramik evresi insanlarına ait dünyanın en eski tapınakları bulunmuştur. Nevalı Çori ve Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazılarda rastlanılan tapınak kalıntıları Şanlıurfa'nın dünyanın eski bir “İnanç Merkezi” olduğunun kanıtlarıdır (Kürkçüoğlu, 2002:112). Neolitik Çağın M.Ö. 8000–8500 evresine ait ikinci bir tapınak yeri 1998 yılında Şanlıurfa il sınırları içerisindeki Tektek Dağları Mevkiinde yer alan Karahantepe'de (Keçilitepe) keşfedilmiş ve burada yapılan yüzey araştırmasında çok sayıda stel tespit edilmiştir (Kürkçüoğlu 2002: 112).

İlkel dinlerin dünyadaki en eski merkezi olan Şanlıurfa, Asur ve Babil dönemlerinde gök cisimlerinin kutsal sayıldığı Pagan inancının da önemli bir merkezi idi. Ay Tanrısı Sin'in mabedinin bulunduğu Harran ve bu dinin önemli bir merkez şehri sayılan Soğmatar Şanlıurfa ilinin sınırları içinde yer alır (Karlıklı, 1998: 50). Harran eski pagan kültürünün önemli merkezlerinden biridir; bu sebeple kilise babaları şehre Hellenopolis adını vermişlerdir. Bu dinin temsilcileri Ay (Sin), Güneş (Şamas) tanrılarına ve diğer gezegenlerin ruhlarına taparlardı. Bunlar Kuran-ı Kerim'de Hz. İbrahim ile hikâyelerde de yankılarını gördüğümüz eski Mezopotamya putperestliğinin son temsilcileriydi. Bu putperestlere aynı zamanda Sabiiler de denir (Şeşen, 1996: 41). Harran yakınlarındaki Sin tapınağı 1032'de Fatımiler'ce yıkılıncaya değin ayakta kalmıştır (Karlıklı, 1998: 51).

Şanlıurfa tek tanrılı dinler bakımından dünyada önemli bir konuma sahiptir. Musevi, Hıristiyan ve İslam Dinleri Peygamberlerinin atası olarak kabul edilen İbrahim Peygamber'in, Şanlıurfa'da doğmuş ve Nemruta karşı verdiği mücadeleden dolayı burada ateşe atılmış olduğuna inanılmaktadır. Lut Peygamber, amcası Hz. İbrahim'in Urfa'da ateşe atılmasını görmüş ve daha sonra buradan Sodom'a geçmiştir. İbrahim Peygamber'in torunu ve İsrail oğullarının atası olarak kabul edilen Yakup Peygamber, Harran'da dayısı kızları Lea ve Rahel ile evlenmiş; Eyyüb Peygamber, Urfa'daki bir mağarada hastalık çekmiş ve Urfa'da vefat etmiştir. Elyesa Peygamber, Eyüp Peygamber'in yaşadığı Eyüb Nebi Köyü'ne kadar gelmiş, ancak kendisini göremeden orada vefat etmiştir. Şuayb peygamber, Harran'a 37 km. mesafedeki Şuayb Şehri'nde yaşamış; Musa Peygamber, Şuayb Şehri yakınlarındaki Soğmatar'da Şuayb Peygamber ile buluşmuş ve mucizevî esasını burada Şuayb Peygamber'den almıştır. Bu özelliklerinden dolayı İsa Peygamber, Urfa'yı kutsadığına dair

bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevî portresini havarilerinden Addai ile Urfa kralı Abgar Ukkama'ya göndermiş, Hristiyanlık devlet dini olarak dünyada ilk kez bu kral tarafından Urfa'da kabul görmüştür. Bu özelliklerinden dolayı Urfa'nın diğer bir adı da "Peygamberler Şehri"dir (Şanlıurfa Belediyesi Turizm ve Kültür Müdürlüğü, 2005). Bu özelliklerinden dolayı Şanlıurfa, üç semavi din tarafından dünyada kutsal olarak tanınan, Mekke, Medine, Kudüs, Vatikan, Antakya, Efes, İznik, İstanbul, Derme, Kapadokya ve Tarsus gibi inanç merkezleri içerisinde önemli bir yere sahiptir ve İnanç Turizminin dünyada ve Türkiye'deki önemli bir merkezidir.

Şanlıurfa'nın diğer bir özelliği ise, Harran, Şuayb Şehri, Soğmatar gibi dünyaca ünlü ören yerleri ile korunarak günümüze ulaşmış tarihi mimari dokusunun zenginliğidir. Bu özelliğinden dolayı Şanlıurfa adeta bir "müze şehir" görünümündedir. İl Merkezinde Kültür Bakanlığı'na tescil edilmiş olan 309 civarında tarihi ev, 36 cami ve mescit, 5 kilise, 8 medrese, 4 tekke ve zaviye, 20 türbe, 7 köprü, 1 su kemeri 1 su bendi, 13 çeşme, 1 sebil, 8 hamam 1 kale, şehir suru kalıntıları ve iki sur kapısı 11 han, 8 kapalı çarşının yer aldığı Şanlıurfa, han hamam ve kapalı çarşı sayısı yönünden Türkiye'nin ilk üç-dört şehri arasında yer almaktadır (Uzun, 2005: 6).

Şanlıurfa mimari eserleri, dini, mezar, sosyal tesis, su, askeri, ticari, konut (sivil) ve anıt mimarisi olmak üzere başlıca sekiz gruba ayrılmaktadır (Kürkçüoğlu, 2005: 55). Dini mimari içerisinde, Şanlıurfa'da bugün tarihi değere sahip 39 adet cami, 1 namazgâh, 7 tekke, 5 kilise bulunmaktadır; bunlardan üç tanesi camiye çevrilmiş olup camiler listesine eklenmiştir. Mezar mimarisi içerisinde 13 adet türbe, Roma devrine ait bir anıt mezar ve yüzlerce kaya mezarı bulunmaktadır (Kürkçüoğlu, 2005: 55). Sosyal tesis mimarisinden Urfa'da halen 7 adet medrese, 4 mektep, 1 kütüphane, 2 hastane, 1 yetimhane bulunmaktadır. Su mimarisine örnek olarak 8 adet köprü, 12 adet çeşme, 2 sebil, 2 su kemeri, 1 su bendi, 1 maksem, 8 hamam, 3 çimecek (gusulhane) ve 21 su değirmeni yer almaktadır. Askeri mimariye iç kale ve şehir surlarının kalıntıları örnek olarak verilebilir. Ticari yapılar olarak 11 adet han, 8 kapalı çarşı, 1 basmahane bulunmaktadır. Anıt mimarisi olarak Urfa Kalesi sütunları, Harb-ı Umumi Şehitleri Abidesi, Mustafa Kemal Paşa Anı Çeşmesi, (Yol Gösteren Camisi), Milli Mücadele Şehitleri Abidesi ve Garnizon Şehitleri Abidesi gösterilebilir. Köşkler, koklar ve evlerin oluşturduğu sivil mimari (konut mimarisi) grubunda ise, yüzlerce örnek bulunmaktadır (Kürkçüoğlu, 2005: 55).

Şanlıurfa'nın içinde bulunduğu bölge, Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olarak yerleşimler açısından çok zengin bir geçmişe sahiptir. Bölgenin uzun yerleşim geçmişi, yurtiçi ve uluslar arası ilgi açısından önemli çekiciliği olan zengin kültürel değerler bırakmıştır. Tablo 2 ve 3'te görüleceği üzere, Şanlıurfa'daki somut ve somut olmayan kültürel miras, arkeolojik bulgulardan çeşitli folklorik varlıklara kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kültür Bakanlığı'nın kayıtlarına göre, Bölge'de 2002 yılında 3,584 ve 2004 yılında 3,648 adet tescilli kültürel miras değeri vardır. Bu oranlar Şanlıurfa için 2000 yılında 708 ve 2004 yılında 738 olarak tespit edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtları, 2000 yılında bunlara ek olarak bölgede 116, Şanlıurfa'da 56 kültürel miras değeri daha olduğunu göstermektedir. Ancak tüm uzmanlar, toplam olarak yaklaşık 4000 civarındaki bu kayıtlı değerlerin, Bölgenin kültürel miras değerlerinin sadece küçük bir kısmı olabileceği konusunda hemfikirdirler (GAPKİ 2005:6).

Çizelge 2. GAP Bölgesi'ndeki Kayıtlı Kültürel Miras Değerleri

İller	Kültür ve Turizm Bakanlığı			Vakıflar Genel Müdürlüğü		
	2002		2004	2000		2004 ^a
	sayı	sayı	%	sayı	sayı	%

Adıyaman	175	176	4,8	24	85	7,0
Batman	36	38	1,0	12	20	1,7
Diyarbakır	511	533	14,6	100	251	20,8
Gaziantap	1,106	1,108	30,4	73	318	26,3
Kilis	293	295	8,1	33	81	6,7
Mardin	663	665	18,2	96	172	14,3
Siirt	68	68	1,9	16	185	15,3
Şanlıurfa	708	738	20,2	56	75	6,2
Şırnak	24	24	0,7	6	20	1,7
Toplam	3,584	3,645	100,0	416	1,207	100,0

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Tescil Listeleri, 2002 2004 ve Vakıflar Gn. Md. Kayıt Listeleri, 2000.

^a: 2004 yılı Vakıflar Genel Müdürlüğü değerleri Kültür ve Turizm Bakanlığına kayıtlı olup da Vakıfların sorumluluğunda olan eserleri de içermektedir.

Zengin bir tarihi olan ve çeşitli uygarlıklar ve kültürler ev sahipliği yapmış olan Şanlıurfa'da çok çeşitli el sanatları mevcuttur. Bu el sanatları ürünlerinin özelliği; kolay taşınabilir, iyi tasarlanmış ve Bölge ile bağlantısı kolayca anlaşılabilen ve evlerde yaygın olarak bulunan ürünler olmasıdır. Bunlardan bazıları Karakeçili ve Karacadağ köylerinden masa örtüsü ve kilim dokumaları, Bozova'da otantik kilimler, Keçe, Altın İşletmeciliği, geleneksel olarak imal edilen bakır eşyalar, hardal tohumlarından yapılan "üzerlik", ve "nazarlıklardır" (GAPKİ, 2005:101). Bunların yanı sıra, Karacadağ Kayak Merkezi, Tektek dağlarındaki av hayvanları, Karaali Kaplıcaları, Atatürk Barajı ve Halfeti İlçesinin su kaynakları, nesli tükenmekte olan Kelaynak Kuşları, keklik ve Şanlıurfalılar tarafından evlerde beslenen evcil güvercinler, Şanlıurfa'nın önemli turizm kaynaklarıdır.

Çizelge 3. Türlerle ve İllere Göre Kayıtlı Miras Varlıkları

Tür	Adıyaman	Batman	D.Bakır	G.Antep	Kilis	Mardin	Siirt	Şurfa	Şırnak	Toplm
Arkeolojik Sit Alanı	80	7	87	160	17	11	6	168	1	537
Kentsel Sit Alanı	0	0	1	1	1	4	0	3	0	10
Doğal Sit Alanı	4	0	1	0	0	0	0	2	0	7
Tarihi Sit Alanı	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Arkeolojik ve Doğal Sit	0	0	2	0	0	0	0	1	0	3
Toplam	84	7	91	191	18	15	6	175	1	558
Kültür ve Tabiat varlıkları	92	31	442	947	277	60	62	563	23	3,087
TOPLAM^a	176	38	533	1,108	295	665	68	738	24	3,645
Vakıflar Gn. Müd. ^b	24	12	100	73	33	96	16	56	6	416
	200	50	633	1,181	328	761	84	794	30	4,061

^a: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004 yılı tescil Listeleri

^b: Vakıflar Genel Md. 2000 yılı tescil Listeleri

Çizelge 4'te görüleceği gibi, Şanlıurfa'nın turizm potansiyeline bakıldığında 2003 yılı itibariyle toplam 23 konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunların 18'i belediye belgeli 5'i turizm işletme belgeli olup, toplam yatak sayısı 1649'dur. Şanlıurfa, konaklama tesis sayısı ve yatak kapasitesi bakımından bölge illeri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bölge Türkiye'deki belediye belgeli ve turizm işletme belgeli tüm tesislerin yatak ve sayı olarak % 2'sine sahiptir. Belediye belgeli tesislerde, tesis başına yatak sayısı Türkiye geneli ile paralellik göstermekte iken, turizm işletme belgeli tesislerde tesis başına yatak sayısı, Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmakta, tüm tesisler itibariyle bakıldığında ise Bölge ortalaması ülke genelinden tamamen uzaklaşmaktadır. Bu durum, Bölgedeki turizm işletme belgeli tesislerin genel yapısının ülkedeki durumdan farklı olduğunu, nitelik anlamında daha düşük yıldızlı tesislerin Bölge'de toplandığına işaret etmektedir (Bkz Çizelge 5 ve 6).

Çizelge 4. Konaklama Tesis Kapasiteleri- 2003

İLLER	Belediye Belgeli			Turizm İşletme belgeli			TOPLAM		
	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
Adıyaman	8	152	315	4	198	394	12	350	709
Batman	2	72	137	5	312	665	7	384	802
D.Bakır	41	1,103	2374	14	882	1792	55	1,985	4,166
G. Antep	51	1208	2,442	16	969	1,958	67	2,177	4,400
Kilis	2	59	121	-	-	-	2	59	121
Mardin	7	120	256	4	161	332	11	281	588
Siirt	7	108	223	-	-	-	7	108	223
Şanlıurfa	18	580	1,20	5	215	447	23	795	1,649
Şırnak	15	403	857	3	125	237	18	528	1,094
GDA	151	3,805	7,927	51	2,862	5825	202	6,667	13,752
Türkiye	7,637	174,991	399,369	2,240	202,339	420,697	9,877	377,330	820,068
GDA Payı %	1,98	2,17	1,98	2,28	1,41	1,38	2,05	1,77	1,68

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstatistikler Daire Başkanlığı

Çizelge 5. Şanlıurfa İli Genelinde Bulunan Turizm Belgeli Tesislerin Listesi

Tesisin Adı	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Restoran Kapasitesi
El-Ruha Oteli	5	80	251	120
Edessa Oteli	Özel	52	110	140
Harran Oteli	3	99	210	350
Asur Oteli	3	79	163	120
Köran Oteli	2	54	120	60
Karahan Oteli	2	38	90	50
Mirkelam Oteli		18	34	250
Toplam		420	978	1090

Kaynak: Şanlıurfa Turizm İl Müdürlüğü

Çizelge 6. Şanlıurfa İl Merkezinde Bulunan Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri Listesi

Tesisin Adı	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Emirgan Oeli	Lüks	20	37
Güven Oteli	Lüks	40	90
Bakay Oteli	1	60	110
Doğu Oteli	1	20	35
Gülizar Konukevi	1	6	12
İpekpalas Oteli	1	40	70
İstiklal Oteli	1	28	78
Beyzade Konak Otel	2	15	40
Şafak Oteli	2	14	30
Uğur Oteli	2	18	50
Cumhuriyet Oteli	3	15	29
Gül Palas Oteli	3	8	30
TOPLAM		284	611

Kaynak: Şanlıurfa Valiliği İl Turizm Müdürlüğü (Güncelleme: 25.01.2005)

Çizelge 7’de görüldüğü gibi, bölge toplamında, 2003 yılı itibarıyla konaklama tesislerinde yerli ve yabancı gecekalmelerin toplam sayısı 1,058,795 dir; geceleme sayıları bir önceki yıla göre düşme göstermiş, yabancıların ortalama geceleme süresi 1,78 gün, yerlilerin ise 1,33 olmuştur. İller itibarıyla bakıldığında, toplam konaklamanın en yüksek olduğu il 346 372 geceleme ile Gaziantep olup, bunu Diyarbakır (297 765), Şanlıurfa (172 278), Batman (75 032), Şırnak (64 535), Adıyaman (49 495), Mardin (25 105), Siirt (20 866), ve Kilis (7 347) izlemektedir. 2003 yılında Bölge’de konaklayan toplam kişi sayısı 779,915’dir. Diyarbakır ve Gaziantep toplam turist sayısı içinde yaklaşık %20’sini üzerinde pay alırken, en az pay alan il

%1 ile Kilis'tir. İller konaklayan turistlerin sayısına göre Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Şırnak, Mardin, Siirt ve Kilis şeklinde sıralanmaktadır (bakınız Çizelge 7).

Çizelge 7. Konaklamaların Tesis ve İllere Göre Dağılımı

İLLER	Belediye Belgeli Tesisler			Turizm İşletme Belgeli			Tüm Tesisler Toplam			
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Bölge%si
Adıyaman										
2003	8,564	15,081	23,645	2,930	14,410	17,340	11,494	29,491	40,985	5,3
Ortalama ^a	4,206	18,360	22,145	4,301	20,605	24,908	8,086	38,965	47,051	5,8
Batman										
2003	-	11,270	11,270	1,297	41,815	43,112	1,207	53,086	54,382	7,0
Ortalama ^a	15	26,211	26,220	438	44,757	45,196	448	70,968	71,416	8,8
D.Bakır										
2003	408	150,637	151,048	4,894	85,324	90,218	5,302	235,961	241,263	30,9
Ortalama ^a	1,476	201,188	202,663	3,993	78,183	82,176	5,469	279,370	284,839	34,9
G.Antep										
2003	1,814	42,130	3,944	14,996	162,207	177,203	16,810	204,337	221,147	28,4
Ortalama ^a	4,885	68,257	73,143	8,124	86,001	94,125	13,009	154,258	167,267	20,5
Kilis										
2003	1,030	1,926	4,256	426	13,399	13,825	637	18,444	19,081	2,4
Ortalama ^a	1,527	7,575	12,229	1,071	24,036	25,107	1,193	34,875	36,068	4,4
Mardin										
2003	2	11	5,045	426	13,399	13,825	637	18,444	19,081	2,4
Ortalama ^a	152	12,093	12,229	1,071	24,036	25,036	1,193	34,875	36,068	4,4
Siirt										
2003	143	17,599	17,742				143	17,599	17,742	2,3
Ortalama ^a	86	30,320	30,406	23	8,237	8,260	97	34,439	34,536	4,2
Şanlıurfa										
2003	5,412	101,473	106,885	3,725	28,619	32,344	9,137	130,092	139,229	17,9
Ortalama ^a	5,908	83,567	89,474	3,117	29,855	32,972	9,025	113,421	122,446	15,0
Şırnak										
2003	2,015	25,997	28,012	942	12,176	13,118	2,957	38,173	41,130	5,3
Ortalama ^a	605	32,924	33,469	235	10,529	10,763	779	43,453	44,232	5,4
GDA										
2003	19,597	373,158	392,755	29,210	357,950	387,160	48,807	731,108	779,915	100,0
Ortalama ^a	18,189	478,528	496,718	21,290	298,084	319,373	39,478	776,567	816,045	100,0

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri, 1997-98-99, 2000, 2001.
Belgeli Turizm İşletmeleri İstatistik Yıllıkları, 1997-98-99, 2000.

^a: Ortalamalar 1994-2003 ortalamasıdır.

1994- 2003 yılları arasındaki istatistiklere göz atıldığında, Bölge'de konaklayan toplam turist sayısı içinde, yabancıların sadece 2002 yılında 8'lik pay aldığı, diğer yıllarda ortalama %3-6 arasında değişen paylara sahip olduğu görülmektedir. İller bazında incelendiğinde, Adıyaman, Kilis ve Şanlıurfa'da konaklayan turist sayısının yaklaşık %20'sinin yabancı turistler olduğu görülmektedir. Konaklama tesislerinde kalan kişilerin dışında Bölge dışında ikamet edip, akrabasının, arkadaşının ya da ailesinin yanında kalan turistler önemli bir sayıyı oluşturmaktadır. Bunlar diğer turistlerden gün başına daha az para harcasalar da, ortalama kalış sürelerinin uzun olması nedeniyle, Bölge turizm gelirlerine ciddi katkı sağlamaktadır (GAPBKİ, 2005: 14). Konaklama tesislerinde kalan kişilerin geceleme sayıları genel olarak Bölge'ye gelen kişi sayıları ile paralellik göstermektedir. 1994- 2003 dönemi içinde ortalama kalış süreleri yerli ve yabancı turistler için Bölge toplamı çerçevesinde 1,22 ve 1,79 gün arasında değişmektedir (bakınız Çizelge 8).

Çizelge 8. Yerli ve Yabancı Konaklayan Kişilerin Ortalama Kalış Süreleri

İLLER	Belediye Belgeli Tesisler			Turizm İşletme Belgeli			Tüm Tesisler Toplam		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Adıyaman	1,02	1,42	1,28	1,13	1,11	1,11	1,05	1,27	1,21

Batman		1,00	1,00	2,85	1,44	1,48	2,85	1,34	1,38
Diyarbakır	1,53	1,10	1,10	1,98	1,43	1,46	1,96	1,22	1,23
G.Antep	1,93	1,57	1,58	2,20	1,50	1,56	2,17	1,52	1,57
Kilis	1,97	1,36	1,48				1,97	1,36	1,48
Mardin	1,21	1,84	1,82	1,54	1,11	1,12	1,43	1,31	1,32
Siirt	1,35	1,17	1,18				1,35	1,17	1,18
Ş.urfâ	1,60	1,17	1,19	1,37			1,51	1,22	1,24
Şırnak	1,97	1,46	1,49	3,79			2,55	1,49	1,57
GDA	1,43	1,22	1,23	2,02			1,78	1,33	1,38
Toplam									

*Kaynak: Kültür ve Turizm Bak., Belediye Belgeli Konaklama İst. Bültenleri, 1997-98-99, 2000, 2001.
Belgeli Turizm İşletmeleri İstatistik Yıllıkları, 1997, 1998, 1999-2000.*

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelir dağılımındaki dengesizliğin sürekli bir sorun olduğu bölgede gelir tabanını çeşitlendirmeye yönelik stratejiler ve politikalara daha çok ihtiyaç olduğu kuşkusuzdur. Bölgenin geleceği, kalkınma çabalarının sürdürülebilirliğine bağlıdır. Turizm, bölgedeki doğal ve kültürel mirasın korunarak geliştirilebilmesi ve katma değer yaratabilmesi için en önemli araçlardan biridir. Fiziksel, tarihi ve kültürel varlıklarıyla Şanlıurfa farklı turizm aktivitelerine zemin oluşturacak yüksek potansiyele sahiptir. Farklı dini inançların merkezi ve tek tanrılı inanışların yaygınlaştığı yer olmasından dolayı “kutsal bir şehir” olan Şanlıurfa, sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras ile aynı zamanda bir “müze şehir” görünümündedir. Birçok dini inancın kaynağı ve yayılma yeri olarak, Şanlıurfa, inanç turizmi için güçlü bir çekim merkezi sağlayacak olan somut ve somut olmayan kültürel miras bakımından çok zengindir. Arkeolojik ve tarihi alanlar, mutfak gelenekleri, el sanatları ve sosyal şenlikler bakımından oldukça zengin olan Şanlıurfa, kültürel turizm potansiyeline sahiptir.

Bunların yanı sıra Şanlıurfa, Karacadağ Kayak Merkezi ile Kış Turizmi, Tektek Dağlarındaki av hayvanları ile Av ve Macera Turizmi, Karaali Kaplıcaları ile Termal/Sağlık Turizmi, Atatürk Barajı ve Halfeti İlçesi ile Su Sporları Turizmi, nesli tükenmekte olan Kelaynak Kuşları, keklik ve Şanlıurfalılar tarafından evlerde beslenen evcil güvercinler ile Ornitoloji Turizmi potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin bilinçli bir şekilde harekete geçirilmesi, Şanlıurfa'nın sosyal ve ekonomik kalkınmasına çok önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, bölgesel bir kalkınmayı amaçlayan GAP Projesi'nin bölgenin kalkındırılmasında temel motor gücü tarım/sulu tarımdır ve bunun ilk uygulama alanı ise Şanlıurfa'dır. Bu bağlamda, ilk uygulama merkezi olan Şanlıurfa, tarımsal faaliyetler bağlamındaki geçmiş ve mevcut özelliklerine dayanarak Tarım Turizmi için çekici fırsatlar sağlayabilir.

Görüldüğü gibi Şanlıurfa çeşitli turizm kaynaklarına sahip olarak çeşitli turizm faaliyetlerine uygundur. Doğal ve kültürel varlıklardan katma değer yaratan bir sektör olarak turizm, Şanlıurfa'nın sosyal ve ekonomik kalkınmasına önemli bir katkı yapabilir. Fakat bu katkıyı gerçekleştirmek, zengin doğal ve kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi, kaliteli bir turizmin teşvik edilmesi, fiziksel şartların ve turizm altyapısının iyileştirilmesi ve kamu özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi gibi belli gereklilikleri yerine getirmekle mümkündür.

Şanlıurfa'nın yüksek turizm potansiyelini değerlendirmek, bölgenin tarihi, kültürel ve doğal kaynaklarının bütünleşmiş bir şekilde korunması ve yönetilmesine bağlıdır. Bu da öncelikle, bölge insanların ve ziyaretçilerin bölgenin kültürel miras açısından taşıdığı önemi hakkında eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine bağlıdır. Bölgede yaşayanların bu konudaki bilgi ve bilinç durumlarına bakıldığında, halkın önemli bir kesiminde kültürel mirasın gerçek

değerinden ve bunları koruma yöntemlerinden yeterince haberdar olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu tespit, Bölgede gerçekleştirilen *Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Geliştirme Planı* çalışmaları için İhtiyaç Analizi sırasında da ortaya çıkmıştır (GAPKİ 2005:47).

Turistik değeri de olan ve kültürel mirasın önemli unsurları olarak bazı el sanatları yok olma tehlikesi altındadır. Bazı el sanatları ürünlerinin imalatı için gerekli el becerileri sona ermiştir. Keçe hamamlarında üretilen keçe, Karacadağ'ın kilim dokuması, postal üretimi, kendircilik, ehram ve çulha olarak adlandırılan geleneksel dokumalar bunlara örnek olarak sayılabilir. Ayrıca, Tescil edilmiş kentsel sit alanlarının korunması konusunda yapılan çalışmaların da başarılı olduğu söylenemez. Şanlıurfa ve çevresindeki somut ve soyut kültürel miras değerlerinin dökümü çıkarılmalıdır. Bunun için kapsamlı araştırma projeleri ve sektör ile akademisyenleri bir araya getirecek bütünleştirilmiş projeler üretilmelidir.

Turizm sektörünün karşılaştığı en büyük sorun, kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesine gerekli bilincin eksik olmasıdır. Bu konuda çocuklardan başlayarak her yaştaki insan, bölgenin kültürel mirası hakkında yeterince bilgilendirilmelidir. Kültürel mirasın korunması ve turizmi geliştirmek için sivil toplum kuruluşları ve yetkili birimler arasında koordinasyona dayalı eğitim programları geliştirilmelidir. Ayrıca, büyük sulama projeleri uygulanan bölgede, büyük su kütleleri yer değiştirmekte ve önemli alanlar kaplamaktadır. Birçok sulama projesinin uygulama alanı olan Şanlıurfa'da, birçok kültürel miras ve turizm potansiyeli baraj sulamalarından olumsuz etkilenecektir. Dolayısıyla, sulama uygulamalarından etkilenecek olan arkeolojik alanların kurtarılması üzerinde önemle durulmalıdır.

İnsan yaşamının her alanında olduğu gibi özellikle turizm sektöründe de sağlığa uygun bir ortam oldukça önemlidir. Bölgenin iklim şartları da göz önünde bulundurulduğunda, özellikle yaz aylarındaki yüksek sıcaklıklar, sağlık bilgisi konusuna daha hassas davranmayı zorunlu kılmaktadır. Halkın bu konuda bilinçlendirilmesi için hak eğitim programları gerçekleştirilmelidir. Turizm sektöründe önemli bir diğer husus da önemli turların güzergâhındaki yol ağı durumudur. Şanlıurfa merkezde iyi durumda olan yollar için ana merkezlerden uzaklaştıkça aynı şeyler pek söylenemez. İdare edilecek düzeyde de olsa bunların daha iyi bir hale getirilerek seyahat imkânları arttırılmalıdır. Bir diğer önemli fiziksel sorun, konaklama tesis kapasitesi ile ilgilidir. Özellikle turizm belgeli tesislerde hem nicelik hem de nitelik bakımından ülke ortalamasına yaklaşmak için gereken çalışmalar yapılmalı. Son olarak, Şanlıurfa'nın turistik değerlerinin tanıtımına yönelik faaliyetler hem nicelik hem de nitelik olarak yetersizdir. İl'in sahip olduğu turizm potansiyeli yerli ve yabancı pazarlara tanıtılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Altun, F. (2002), **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul Yöneliş Yayınları.
- Braden, P. V. and Loise, W. (1980), "**Bringing Travel, Tourism and Regional Economic Development**" Tourism Marketing and Management Issues, George Washington University, Washington.
- Büyükdenez, A. (1990), **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, İstanbul, Risale Yayınları, s. 331-336.
- Clark, J. (1996), **Kalkınmanın Demokratikleşmesi**, (Çev. Serpil Ural), Ankara, TÇV, Yayınları.

- Çeken, H. (2004), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Türk Ekonomisinde Turizm**, Verimlilik Dergisi, s.4.
- Case, K., E. and Fair, R. C. (1994), **Principles of Economics**, Prentice Hall, Inc. New Jersey.
- GAPBKİ. (1999), **Master Plan**, Ankara, GAPKİB Yayını.
- Ertürk, Y. ve Şen, M. (1995), “**Bölgesel Kalkınma ve GAP**”, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, 13. cilt, İstanbul, İletişim Yayınevi.
- GAPKİ (2005), **Güneydoğu Anadolu Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi**, (Taslak 2005).
- Güllalp, H. (1983), **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, İstanbul, Yurt Yayınları, 1983.
- İçöz O., ve Kozak, M. (1998), **Turizm Ekonomisi**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karlıklı, Ş. (1998), **Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa**, Garanti Leasing, Bizim İller II, İstanbul.
- Keyder, Ç. (1996), **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul, Metis Yayınları.
- Kut, S. (2001), “**GAP Bölge Kalkınmasında Kadının Sorunları ve Katılımı**”, GAP Yöresinde Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri**, 1997-98-99, 2000, 2001.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Belediye Belgeli Turizm İşletmeleri İstatistik Yıllıkları**, 1997-98-99-2000.
- Kürkçüoğlu, C. (2002), **Şanlıurfa, Uygarlığın Doğduğu Şehir**, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa.
- Şeşen, R. (1996), **Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Ankara.
- Uzun, Ş. (2005), **Şanlıurfa ve Turizm Potansiyeli**, GAP Gezini, Yıl 1, sayı 1, Mart 2005, Şanlıurfa.
- Yardımcı, N. (2005), **Urfa’yı Dünyaya Tanıtacak Materyaller Hazırlatmamız Gerekir**, GAP Gezini, Yıl 1, sayı 1, Mart 2005, Şanlıurfa.
- Yaşınok, K. (2000), “**Su Kaynakları Projesinden Sürdürülebilir İnsani Gelişmeye: GAP**”, GAP Projesi Türkiye’nin Geleceğinde GAP’ın Yeri, Ankara, T.C. Merkez Bakası Yayını.